

Derleme makalesi / Review • DOI: 10.48071/sbuhemsirelik.870205

Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuklar ve Pediatri Hemşiresinin Rolü Children Living/Working on the Street and the Role of the Pediatric Nurse

Zühal Artuvan¹ , Melek Gülgün Altıntaş² , Rana Yiğit³

Yazarların ORCID numaraları / ORCID IDs of the authors:

Z.A. 0000-0001-6153-4661; M.G.A. 0000-0001-5085-3747;
R.Y. 0000-0002-6832-3565

¹Mersin Toros Devlet Hastanesi, Mersin

²Mersin Şehir Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Mersin

³Mersin Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları
Hemşireliği Ana Bilim Dalı, Mersin

Sorumlu yazar / Corresponding author: Zühal Artuvan,
E-posta: zuhalartuvan@gmail.com

Geliş tarihi / Date of receipt: 28.01.2021

Kabul tarihi / Date of acceptance: 23.03.2021

Atıf / Citation: Artuvan, Z., Gülgün Altıntaş, M., ve Yiğit, R. (2021).
Sokakta yaşayan/çalışan çocuklar ve pediatri hemşiresinin rolü. *SBÜ
Hemşirelik Dergisi*, 3(2), 109-114. doi: 10.48071/sbuhemsirelik.870205

ÖZ

Sokakta yaşayan ya da çalışan çocuklar olgusu, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de en önemli ve gün geçtikçe artan sorunlardan birisidir. Her çocuğun yaşına uygun ve sağlıklı koşullarda yaşaması en doğal hakkıdır. Yoksulluk, kuraklık, kıtlık, kırsal ve kentsel göç, şiddet, aile ilişkilerinde bozulma, ihmal, istismar, ölüm, boşanma gibi nedenlerle çocuklar sokaklara itilmektedir. Sokakta yaşayan ya da çalışan çocuklar şiddet, ihmal ve istismar, kazalar, madde bağımlılığı, eğitim hakkından yararlanamama, sokaktaki suçlu gruplarına katılma, zihinsel ve fiziksel gelişimde gerilemeler, psikolojik ve sosyal sorunlar yaşamaya maruz kalmaktadır. Hemşireler çocukla karşılaşan ilk kişiler olmaları nedeniyle önemli role sahiptirler. Halk sağlığı, okul sağlığı, pediatri hemşireleri savunmasız konumda olan bu çocukların bakımı, takibi, sağlığının korunması, barınma ve eğitim gibi gereksinimlerinin karşılanmasında, riskli davranışların müdahalesinde anahtar role sahiptirler. Pediatri hemşireleri sokakta yaşayan ya da çalışan çocuklar olgusunda, bakım verici ve sağlığı koruyucu, eğitici, savunucu ve karar alıcı, danışmanlık, iletişim ve iş birliği gibi birçok rolünü aynı anda gerçekleştirmektedir. Bu derlemede sokakta yaşayan ya da çalışan çocukların gün geçtikçe artan sorunlarına, hemşirelik yaklaşımlarına ve pediatri hemşiresinin rollerine yer verilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk; çocuk iş gücü; çocuk hemşireliği; sokakta yaşayan çocuk

ABSTRACT

The cases of children living or working on the street are also among the most important and ever-increasing problems for Turkey and the world. Every child has the most natural right to live in healthy and age-appropriate conditions. Children are forced to live or work on the streets due to poverty, drought, famine, rural and urban migration, violence, deterioration in family relations, neglect, abuse, death, and divorce. Children living or working on the streets face violence, neglect, abuse, accidents, substance abuse, lack of education rights, participation in criminal groups on the street, mental and physical development, and psychological and social problems. Nurses play an important role as they are the first people to meet the child. Public health, school health, pediatric nurses play a crucial role in meeting vulnerable needs such as care, follow-up, health protection, shelter, and education of these vulnerable children. Pediatric nurses perform many roles simultaneously in the phenomenon of children living or working on the streets, such as caregiver and health-protecting, educative, advocate and decision-making, counseling, communication, and cooperation. In this review, it is aimed to include the increasing problems of children living or working on the street, their nursing approaches, and the roles of pediatric nurse.

Keywords: Child; child labor; pediatric nursing; street child.

Bu eser, Creative Commons Atıf-Gayri
Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile
lisanslanmıştır.

Giriş

Sokakta yaşayan ya da çalışan çocuklar olgusu tüm dünyanın sorunlarından birisidir. Milyonlarca çocuk ailelerinden ve güvenilir evlerinden ayrı her gece sokakta uyumaktadır (Kayiranga ve Mukashema, 2014; Goodman, Gibson, Baker ve Seidel, 2020). Dünyanın dört bir yanındaki sokaklarda yaşayan ve çalışan çocukların tam sayısı bilinmemekle birlikte; bu sayının dünyada ortalama 10 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir (Mert ve Kadioğlu, 2014). Milyonlarca çocuk, yoksulluk, açlık ve savaş ile uğraşırken milyonlarca çocuk, ağır, sağlıksız, yasadışı işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır (Kömürçü ve Nergiz, 2016). Dünyada çocuk işçiliğinde 152 milyon çocuğun 88 milyonu erkek ve 64 milyonu kızdır. 151,6 milyon çocuk işçinin yarısı (72,5 milyonu) güvenlik, sağlık ve psikolojik gelişimlerini tehlikeye atan işlerde çalışmaktadır (International Labour Organization [ILO], 2017; The United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF], 2019).

Ülkemizde 2016 yılında sokakta çalışan çocuk sayısı 709 bin olarak bildirilmiştir. Bu çocuklardan 558 bini kayıt dışı işlerde çalışmaktadır. İş kazası sonucu 2014 yılında 32, 2016 yılında ise 56 çocuk hayatını kaybetmiştir (Çöpoğlu, 2018). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2018) hane halkı işgücü araştırması sonuçlarına göre 15-17 yaş arasındaki çocukların işgücüne katılma oranı %18,2, 2012 yılında 6-17 yaş işgücüne katılma oranı ise %5,9'dur (TÜİK, 2018). Sokakta yaşayan ve çalışan birçok çocuk fiziksel, sözel, cinsel taciz, şiddet, yaralanma ve finansal sömürü ile karşı karşıya kalmaktadır (Reza ve Henly, 2018; Yu, Gao ve Atkinson-Sheppard, 2019). Bu derlemede sokakta yaşayan ya da çalışan çocukların gün geçtikçe artan sorunlarına, hemşirelik yaklaşımlarına ve pediatri hemşiresinin rollerine yer verilmesi amaçlanmıştır.

Sokakta Yaşayan / Çalışan Çocuk Tanımı

Sokakta yaşayan ya da çalışan çocuklar ile ilgili farklı tanımlar yapılmaktadır. Genellikle sokakta yaşayan/çalışan çocuklar iki ana grupta tanımlanmaktadır.

- Sokakta yaşayan yani evi olmayan çocuklar,
- Sokakta çalışan çocuklar; sokakta çalışıp akşam olduğunda evine dönen çocuklardır (Embleton, Lee, Gunn, Ayuku ve Braistein, 2016; Kömürçü ve Nergiz, 2016).

Uluslararası Çalışma Örgütü 15 yaşın altında olup, aile bütçesine katkıda bulunmak ya da yaşamını kazanmak amacıyla çalışanları "çalışan çocuklar" ya da "çocuk işçiler" olarak adlandırmaktadır (ILO, 2017).

Sokakta Yaşama ve Çalışmayı Etkileyen Nedenler

Çocuklar hızlı nüfus artışı ile birlikte işsizlik, yoksulluk, göç, anne babanın ayrılmış olması, fiziksel, duygusal, cinsel istismar, ihmal, şiddet, anne babanın eğitimsizliği, çok eşlilik, çok sık eş değiştirme, kurum bakımından yeteri kadar yararlanamama gibi birçok nedenle sokağa itilmektedir (Şener ve Serdar, 2015; Tunnel ve Senemoğlu, 2018).

Sahra altı Afrika'da sokakta yaşayan çocukların sokakta bulunma nedenlerinin araştırıldığı bir çalışmada, çalışan çocukların makro düzeyde sokakta bulunma nedenleri yoksulluk, kuraklık,

kitlik, kırsal ve kentsel göç, şiddet, yetim olma, mikro düzeyde ise aile ilişkilerinde bozulma, ihmal, istismar, ölüm, boşanma, çok eşlilik nedeniyle duygusal ihmal, akıl hastalığı ve madde kullanımı gibi nedenler olarak belirlenmiştir (Seidel ve ark., 2018).

Bangladeş'te yaşları 10-17 arasında sokakta yaşayan 75 çocukla yapılan çalışmada, çocukların sokakta yaşama nedenlerinin başında yoksulluk, istismar ve bozulmuş aile etkileşimleri gelmektedir. Çalışmada çocukların %47'sinde aile ilişkilerinin bozulmasının nedeni ebeveynin ölümü ve hayatta kalan ebeveynin ise evlenmesinden kaynaklandığını ortaya koymuştur. Aile düzensizliğine neden olan ikinci faktör ise, babaların çok eşlilik yapması olarak belirlenmiştir. Çalışmaya katılan çocukların %25'inde yoksulluk ve yoksulluk ile ilgili koşulların evden ayrılmaya etken olduğu bulunmuştur. Çocukların %28'i ise evden ayrılma nedenini şiddet olarak açıklamıştır (Reza, 2016). Çocukların sokakta yaşama ya da çalışma nedenlerinin araştırıldığı başka bir çalışmada, 23 yıl süresince (1990-2013) sokakta yaşayan ya da çalışan çocuklar ile yapılan 318 araştırma incelenmiş ve çocukların sokağa yönelmesinin en önemli nedeninin yoksulluk olduğu bulunmuştur (Embleton ve ark., 2016).

Hızlı nüfus artışıyla birlikte ortaya çıkan işsizlik, büyük kentlere doğru göçü hızlandırmıştır. Büyük şehirlerde yaşanan işsizlik, kalabalık ailede yaşama, düşük ücret ile çalışma gibi sorunlar çocukların evden ayrılmasına neden olmaktadır. Ağır yaşam koşulları aile bireylerini birbirinden uzaklaştırırken, çocuklar hem aile denetiminden uzakta kalmakta hem de kurum temelli eğitim olanaklarından yeterli düzeyde faydalanamamaktadırlar (Şener ve Serdar, 2015; T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2017; Top, 2018).

Bunlara ek olarak; eğitim sisteminin yetersizliği, eğitim kurumlarına karşı güvensizlik, eğitime yeterli kaynak ayrılmaması gibi eğitim ile ilgili nedenler, çocuk ve çocuk emeğine bakış, çocuğa karşı ayrımcılık gibi kültürel nedenler, gecekondulaşma, hızlı nüfus artışı, adaletsiz gelir dağılımı gibi sosyo-ekonomik nedenler çocukların sokakta çalışmasına neden olan etkenler arasında sayılabilmektedir (Işıklı ve Karatepe, 2016; Çöpoğlu, 2018; Gürarslan ve Yiğit, 2018). Alptekin (2011)'in sokakta çalışan çocuk ve aileleriyle ilgili yaptığı çalışmasında, çocukların yarıya yakını (%45,4) kendi isteğiyle, %18,3'ü ise aile baskısıyla çalışmaya başladıklarını ve %49'unun kazandıkları parayı aile bütçesine katkı sağlamak için ailesine verdiklerini belirlemiştir. Kömürçü ve Nergiz (2016)'in sokakta yaşayan/çalışan çocuklarla yaptıkları çalışmada, çalışmaya katılan çocuklar; "Çalışmak zor, babam okumamı istemiyor, ben hepinizi okutamam çalışın eve para getirin", "Okumak kolay ama o zaman da parasız kalıyorum, annemler hiç para vermiyorlar, bana ve evin ihtiyaçlarına ancak yetişiyormuş aldıkları para", "Annem, babamdan gizli oku oğlum diyor ama babam istemiyor; okuyup ne olacaksın çalış para lazım" şeklinde ifadeler kullanmışlardır. Çalışmada görüldüğü gibi ekonomik nedenler çocukları sokağa yaklaştırmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (2017) Yaşam Memnuniyeti Araştırması sonuçlarına göre ise eğitim giderlerini problem görenlerin oranı, devlet okullarında %34,8 iken, özel okullarda bu oran %42,8'dir (TÜİK, 2017). Cangür ve arkadaşları (2013) sokakta çalışan çocukların eğitime bakış açılarını araştırdıkları çalışma-

larında, çocukların tamamı iyi bir iş için eğitimin şart olduğunu, ancak ailelerin %33'ünün çocuklarının hem okula devam edip hem de çalışmasını istedikleri bulunmuştur (Cangür ve ark., 2013).

Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocukların Yaşadıkları Sorunlar

Sokakta çalışma, çocuk işçiliğinin türleri arasında çocuk fuhuşu, ağır işler ve kölelik ile birlikte birçok tehlikeyi içermektedir (Kelebek, 2017). Sokakta yaşayan/çalışan çocukların ailelerinin yaşadığı zorunlu göç, yoksulluk, terör ve güvenlik olayları nedeniyle yaşanan travmalar, çocuklar açısından birçok olumsuz durumu beraberinde getirmektedir (Gürarlan ve Yiğit, 2018). Türkiye, Suriye'den gelen birçok göçmen sokakta yaşayan/çalışan çocuklarını da barındırmaktadır. Artık sokaklarımızda yalnızca ülkemizin çocukları değil, savaştan kaçan sığınmacı Suriyeli çocuklar da çalışmakta ya da yaşamaktadır (Kelebek, 2017; Bilgin, 2019). Sokakta çalışan çocukların yaşadıkları şiddet, ihmal ve istismar durumları, evden/okuldan kaçma, başkalarına şiddet uygulama, okulda başarısızlık, madde bağımlılığı, trafik kazalarına maruz kalma, sağlıklı gelişim olanaklarından yoksun büyüme, eğitim hakkından yararlanamama, zihinsel ve fiziksel gelişimdeki gerilemeler, sokaktaki suçlu gruplarına katılma, psikolojik ve sosyal sorunlar yaşama gibi olumsuzlukların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Kömürücü ve Nergiz, 2016; Türk, 2019; UNICEF, 2019; Yu ve ark., 2019). Yeni Delhi'de sokakta yaşayan çocuklarla yapılan çalışmada çocukların sağlık sorunları yaşadığı, en önemli sağlık sorunlarının iştihamsızlık, bitlenme, gastrointestinal sistem ve solunum sistemi hastalıkları olduğu bulunmuştur (Nath, Shannon, Georgiades, Sword ve Raina, 2016). Olsson (2016) Tanzanya'da yaşları 13-24 olan ve sokakta yaşayan 214 çocukla yaptığı çalışmada, evden ayrılan çocukların şiddete daha fazla maruz kaldığını, araştırmaya katılan çocukların dörtte üçünün hem fiziksel hem duygusal şiddete birlikte maruz kaldıklarını bulmuştur.

Cenat, Derivois, Hebert, Amedee ve Karray (2018) Haiti'de yaşları 7-18 arasında olan, sokakta yaşayan 176 çocuğun birçok travma yaşadıklarını, aile ortamından sokağa kadar olan yaşamlarında ihmal, kötü yaşam koşulları, kötü muamele, psikolojik, fiziksel ve cinsel şiddet, sosyal ve politik şiddet yaşadıklarını belirtmişlerdir. Özellikle ailelerinin yanında ya da yerleştikleri ailelerin yanında şiddete maruz kalan çocuklarda posttravmatik stres bozukluğu belirtileri daha fazla görülmektedir (Cenat ve ark., 2018). Gönültaş ve Hilal (2012) çocuk suçluluğunda göç faktörünün etkisini araştırdıkları çalışmalarında, suç işleyen 470 çocuğun yarısından fazlasının (%55,8) göç ettiği bulunmuştur. Kente göç etme ile birlikte ailelerin çocuklarının üzerindeki denetimi azalmaktadır. Buna karşın kentlerde çocukların sosyalizasyonunu sağlayan aile dışındaki kurumlar bulunmamakta ya da yetersiz kalmaktadır. Yani sokakta çalışan ya da sokakta yaşayan çocukların, çocuk suçları açısından risk altında olduğu görülmektedir (Gönültaş ve Hilal, 2012). Ayrıca hırsızlık, gasp gibi suçları işlemeye eğilimli olma, fiziksel kazalara uğrama, cinsel taciz ve tecavüze uğrama da sokakta yaşayan çocuklarda karşılaşılabilecek diğer sorunlardır (Kızmaz ve Bilgin, 2010; Güngör ve Erdurak, 2016). Reza ve Henly (2018) Bangladeş'te sokakta yaşayan 75 çocukla yapılan çalışmada, çocukların son 6 ay içerisinde en az bir kez hastalık ve yaralanma nedeniyle sağlık kurumlarına başvurdukları, yaralanma nedenleri küçük

kazalardan ciddi yaralanmalara kadar değişiklik gösterdiği, çocukların hastalık ve yaralanmaya karşı savunmasız oldukları saptanmıştır. Sokakta yaşayan çocuklar zamanlarının büyük bir kısmını caddede ya da kaldırımında geçirdiklerinden trafik kazası geçirme risklerinin yüksek olduğu bulunmuştur (Reza ve Henly, 2018).

Sokakta yaşayan çocuklarda madde kullanımı da sık görülmektedir. Dhawan ve arkadaşları (2020) Delhi'de yaptıkları çalışmada, sokakta yaşayan 766 çocuğun üçte birinin madde kullandığı, tütün, alkol, esrar ve uçucuların daha yaygın kullanıldığı bulunmuştur. Ayrıca enjeksiyonla yapılan uyuşturucu kullanımı da tespit edilmiştir (Dhawan ve ark., 2020). Bilgin (2012)'in sokakta çalışan çocukları bekleyen tehlikeler üzerine yaptığı çalışmasında, çocukların %79,3'ünün çalışırken fiziksel şiddete, %19,8'inin cinsel şiddete (%40'ı büyük çocuklar tarafından) maruz kaldıkları, %65,5'i çalışmaya başladıktan sonra madde kullanan arkadaş edindikleri, %40'ının da kazalara maruz kaldıkları belirlenmiştir (Bilgin, 2012). Okula gitmek yerine çalışan çocuklar eğitim ile kazanacakları bilgi, beceri ve yetkinliklerden yoksun kalmaktadırlar. Eğitimden yoksun kalan çocuklar, gelecekte yüksek gelir getiren işlerde çalışma olanaklarından yoksun kalmakta ve geleceğin yoksul yetişkinleri olarak yaşamalarına devam etmektedirler (Çöpoğlu, 2018). İstanbul'da sokakta çalışan 78 çocukla yapılan çalışmada; çocukların çoğunun ilkokula gittiği, Doğu ve Güneydoğu illerinden göç ettikleri bulunmuştur. Bu çocuklar, genellikle savaş nedeniyle köylerini boşaltmak zorunda kalan, eğitimsiz ve yoksul ailelerde yaşamaktadır. Çocuklar simit ve su satmakta, ayakkabı boyamakta ve bazıları kâğıt atık toplamaktadır. Çocukların okulu terk etme ve devamsızlık oranı yüksek, başarı oranları oldukça düşük olduğu bulunmuştur. Ayrıca bu çocukların ailelerinin yeterli sosyal, ekonomik ve kültürel birikime sahip olmadığı görülmüştür. Çocukların eğitim hakkı için ailelerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi önemlidir (Radmard ve Beltekin, 2014). Kocaeli ilinde yapılan benzer çalışmada da çocuk işçiliğinin arkasındaki temel nedenlerin sosyoekonomik ve politik meseleler ile göç ve işsizlik olduğu bildirilmiştir. Ancak çevresel faktörler, kültürel faktörler ve ailevi sorunlar da sokakta çalışan çocuklar için önemli rol oynamaktadır (Mert ve Kadıoğlu, 2014).

Görüldüğü gibi sokakta yaşayan/çalışan çocuklar birçok tehlike ile karşılaşmaktadır. Sokakta yaşayan ya da çalışan çocuklar sorunu gün geçtikçe büyümektedir. Sokakta yaşayan/çalışan çocuklarla karşılaşan hemşireler doğru yaklaşımlarla çocuk ve ailesine destek olabilir.

Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuklar ve Pediatri Hemşiresinin Rolü

Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi 2020 yılı Sağlıklı İnsanlar Kampanyasında evi olamayan insanlar için belirli hedefler belirlenmiştir. Bu hedefler sağlığı eşit dağıtmak, sağlıkta eşitsizlikleri ortadan kaldırmak, sağlıklı fiziksel ve sosyal ortamlar oluşturmaktır (Centers for Disease Control and Prevention [CDC], 2020). Her çocuğun doğal hakkı yaşına uygun yaşamak, yasal ve toplumsal olarak korunmaktır. Türkiye'de çocukların korunması, yaşatılması, geliştirilmesi ve topluma katılımları için gerekli yasal düzenlemeler yapılmakta ve birçok kurum ve kuruluşun faaliyetler gösterdiği bilinmektedir. Ancak sorunun hala büyüye-

rek devam etmesi, bu yasa ve faaliyetlerin uygulamada yetersiz kaldığının bir göstergesidir.

Sokakta yaşamak ya da çalışmak çocuk ve toplum için oldukça önemli bir sorundur. Bu durum hem çocuk hem de toplumun sağlığını ve refahını olumsuz yönde etkilemektedir. Öncelikle bu olumsuz durumun önlenmesi, sokakta yaşayan ya da çalışan çocuklar için gerekli düzenleme ve uygulamaların yapılarak çocukların topluma kazandırılması için bireysel ve kurumsal sorumluluk hissedilmesi ve multidisipliner olarak sorunun ele alınması önemlidir. Hemşirenin çocukla ilk karşılaşan kişi ve toplumla sürekli iletişim içinde olma özelliği ile önemli bir yeri vardır. Güven duymak, çocuğu ve ailesini olduğu gibi kabul etmek önemlidir (Top, 2018). Hemşireler bu kişiler için hayatın gerçekten nasıl olduğunu anlamalı ve yargılamadan neden sokakta yaşadıklarını anlamaya çalışmalıdır. Hemşireler çocukla karşılaştığı birimde etkili iletişim kurmalı, açık uçlu sorular sormalı ve bireyselleştirilmiş bakım ile çocuk ve ailesine destek olmalıdır (Mcenroe-Petite, 2020).

Çocuk ve ailesiyle ilk olarak karşılaşan birinci basamak sağlık kuruluşlarında çalışan hemşireler, risk değerlendirmesi yaparak sorunlar oluşmadan ortadan kaldırılmasında önemli rol oynamaktadırlar. Uluslararası Hemşireler Birliği 2019 yılında "Hemşireler Öncü Bir Ses: Herkes İçin Sağlık" temasında toplumdaki tüm bireylerin sağlıktan eşit şartlarda yararlanmasını dile getirmektedir (International Council of Nurses [ICN], 2019). Bu nedenle savunmasız grupta bulunan sokakta yaşayan/çalışan çocukların sağlığının korunmasında ve geliştirilmesinde halk sağlığı hemşireleri, her bir çocuğu ayrı ayrı ele almalı, riskli aileleri belirlemeli ve çocuk ile güven ilişkisi içerisinde olmalıdır. Hemşireler, çocuk ve aile merkezli bir bakım anlayışı ile güven ortamının oluşmasını ve çocuğun kapasitesini artırarak onun güçlenmesini sağlamalıdır. Halk sağlığı hemşireleri çocuk ve ailesinin sağlık gereksinimlerini belirleyerek, temel yaşam hakları için savunuculuk yapmalıdır (Soner ve Avcı, 2019). Sokakta yaşayan ya da çalışan çocukların çevre koşulları; hastalıklar, kazalar, madde kullanımı bakımından tehdit oluşturmaktadır. Bu çocukların aşılama çalışmaları yakından takip edilmeli, periyodik sağlık kontrolleri yapılmalı, hijyen koşulları oluşturulmalı, koruyucu ve önleyici sağlık hizmetlerinde hemşireler aktif rol oynamalıdır. Birinci basamak sağlık hizmetlerinin etkili kullanımı ile çocukların acil servise ya da ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerine başvurmaları azalmış olacaktır (Dawson ve Jackson, 2013; Dickins ve ark., 2019; Haylı, Sümengen ve Ocakçı, 2019). Nyamathi ve arkadaşları (2012) evi olmayan 154 genç (15-25 yaş) ile hemşirelik müdahalelerinin madde kullanımına etkisini araştırdıkları çalışmalarında, 45 dakikalık 3 oturumla gerçekleştirilen HIV Hepatit Programı (HHP) ile 6 aylık süreçte gençlerin aşırı alkol tüketimi ve esrar kullanımının azaldığı bulunmuştur. Bu programda HIV, Hepatit B ve Hepatit C Enfeksiyonları, bulaşması ve önleme stratejileri, Hepatit A ve Hepatit B aşısı, madde kullanım davranışlarını azaltmaya yönelik eğitimler ve iletişim yer almıştır (Nyamathi ve ark., 2012). Hemşirelik bakımında sokakta yaşayan/çalışan çocuklarla yapılacak çalışmalar, yürütülecek projeler çocukların sağlığının korunmasında ve geliştirilmesinde önemli rol oynar.

Amerikan Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Akademisi evi olmayıp, güvensiz ortamda büyüyen çocukları korumaya yönelik, çocuk

hekim ve hemşirelerini olumsuz sağlık sonuçlarını gidermek için teşvik etmektedir. Bu noktada okul hemşireleri savunmasız konumda olan öğrencilerin belirlenmesi, sağlık durumlarının incelenmesi, çocukların riskli davranışlarının saptanması, barınma ve aile durumlarının değerlendirilmesi ve çocuklarla yakın iletişime geçmede önemli role sahiptirler (Adams ve Schindeldecker, 2014; Gültekin, Brush, Ginier, Cordon ve Dowdell, 2019). Ülkemizde genel bir sorun olarak devam eden okul sağlığı hemşireliği devlet okullarında yer almamakta ancak bazı devlet okullarında okul aile birliği destekleri ile istihdam edilmektedirler. Özel okullarda ise sıklıkla okul sağlığı hemşireliği yer almaktadırlar. Bu nedenle birinci basamak sağlık hizmetinde, hastane ortamında, çocuk yuvalarında, madde bağımlılığı tedavi merkezlerinde, rehabilitasyon merkezinde çalışan hemşireler ve pediatri hemşireleri bu noktada önemli görevler almaktadır. Hemşireler, hastalıkların ve riskli durumların erken tanılanması ve sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının kazandırılmasında önemli bir yere sahiptirler. Çocuğun fizyolojik ve psikolojik gelişimine katkıda bulunur, mevcut ve oluşabilecek sorunları saptayarak aile ve diğer meslek üyeleri (psikolog, rehber öğretmen, doktor gibi) iş birliği yaparak müdahale edilmesini sağlarlar (Ulutaşdemir, Balsak, Çopur ve Demiroğlu, 2016; Conk, Başbakkal ve Bal Yılmaz, 2018). Sokakta çalışan çocuklar özellikle büyüme ve gelişmenin hızlı olduğu ergenlik döneminde anatomik, fizyolojik ve psikolojik yönden olumsuz etkilenmektedir. Fiziksel, entelektüel, duygusal ve sosyal etmenlere yönelik tehditlerin önlenmesi, değerlendirilmesi ve müdahale edilmesi durumunda çocukların sağlıklı büyüme ve gelişimleri mümkün olabilmektedir. Birleşmiş Milletler tarafından 20 Kasım 1989 yılında kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de "Taraf Devletler, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitime zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler" yer almaktadır (The United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF], 1989).

Hemşireler çocukta herhangi bir sorun belirlenmesi durumunda tedavi için planlamalar yapıp, gerekirse aileleri, ilgili sağlık kuruluşuna yönlendirmelidir (Haylı ve ark., 2019). Etkili psikolojik destek, ebeveynlere sorumluluklarının hatırlatılması, aile içi şiddete karşı mücadeleyi içeren stratejiler sokakta yaşayan çocuklar sorununu çözmeye yardımcı olabilir. Yaş dönemlerine uygun tarama programları ile çocukların depresif belirti ve düzeylerini saptayarak, çocuk ve aileler uygun eğitim programlarına dahil etmelidir. Ayrıca ebeveynlere sevginin gücü, çocuklara rehberlik yapma gibi çocuk yetiştirme ile ilgili eğitimler yararlı olur (Kayiranga ve Mukashema, 2014; Aydın, Çiftçi ve Karataş, 2015). Bu bağlamda pediatri hemşireleri bakım verici ve sağlığı koruyucu, eğitici, savunucu ve karar alıcı, danışmanlık, iletişim ve iş birliği gibi birçok rolünü aynı anda gerçekleştirebilir. Pediatri hemşireleri sokakta yaşayan ya da çalışan çocuklarla rehabilitasyon merkezlerinde, çocuk yuvalarında, okullarda, kurumlarda, birinci, ikinci, üçüncü basamak sağlık merkezlerinde, Çocuk Ergen Madde Tedavi Merkezlerinde (ÇEMATEM) karşılaşabilmektedirler. Çocuk hemşireleri sokakta yaşayan/çalışan çocukların büyüme ve gelişmesinin izlenmesi, aşılama programına dahil edilmesi, hasta olması durumunda bakımının sağlanması ve sağlığının korunması için madde kullanımı, bulaşıcı hastalıklar

lardan korunma, riskli davranışları belirleme, anne ve baba ile iletişimin önemi, okula devam etmenin gerekliliği, ebeveynlerin çocuklarına karşı koşulsuz sevgi göstermesi, çocuk yetiştirme gibi konularda eğitici rolünü kullanabilir. Çocuk ve ailelerinin gereksinimlerinin belirlenip karşılanmasında, temel haklarının korunmasında, şiddet, istismar, madde kullanımı, suça yönelme gibi sorunlardan korunması ve çözüm yolları bulunmasında savunucu ve karar alıcı rolünü, çocuk ve ailelerin sorunlarını, endişelerini saptayarak, onlara önerilerde bulunması, ilgili kurumlara yönlendirmesi ve kurumlarla iş birliği yapılmasında danışmanlık rolünü yerine getirir. Diğer meslek grupları (rehber öğretmen, psikolog, sosyolog, sosyal hizmetler, hekim vb.) ile aynı zamanda çocuğun ailesi ya da onunla ilgilenecek kişilerle çocuğun gelişimi ya da sorunlarını görüşerek, gerekli müdahalelerin yapılmasında iletişim ve iş birliği rolünü yerine getirmiş olur. Halk sağlığı, okul sağlığı ve pediatri hemşireleri savunmasız konumda olan çocukların bakımı, takibi, barınma, beslenme ve eğitim gibi gereksinimlerinin karşılanmasında aile merkezli bakım uygulamalarıyla anahtar rol oynarlar (Top, 2018; Haylı ve ark., 2019).

Sonuç

Sokakta yaşayan ya da çalışan çocuklar için gerekli düzenleme ve uygulamaların yapılarak çocukların topluma kazandırılması, sorunun multidisipliner olarak ele alınması önemlidir. Ekip içerisinde bulunan halk sağlığı, okul sağlığı ve pediatri hemşireleri çocuğun haklarının korunmasında, hastalıklarının önlenmesinde ve takibinde, barınma, eğitim olanaklarından faydalanmasında, riskli davranışların takibinde yer almaktadır. Pediatri hemşireleri sokakta/yaşayan çalışan çocuklar olgusunda bakım verici ve sağlığı koruyucu, eğitici, savunucu ve karar alıcı, danışmanlık, iletişim ve iş birliği gibi birçok rolünü aynı anda gerçekleştirebilir. Her çocuğun yaşam alanı neresi olursa olsun fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal yönden sağlıklı büyüme ve gelişme hakkı vardır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 7. İlkesinde "Çocuk doğumdan hemen sonra derhal nüfus kütüğüne kaydedilecek ve doğumdan itibaren bir isim hakkına, bir vatandaşlık kazanma hakkına ve mümkün olduğu ölçüde ana-babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkına sahip olacaktır." yer almaktadır (UNICEF, 1989). Her çocuğun biricik ve özel olduğu unutulmamalıdır.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Çalışma Fikri (Konsepti) ve Tasarımı - ZA, MGA, RY; Veri Toplama/Literatür Tarama - ZA, MGA; Verilerin Analizi ve Yorumlanması - ZA, MGA; Makalenin Hazırlanması - ZA, MGA, RY; Yayınlanacak Son Haline Onay Verilmesi - ZA.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadıklarını açıklamışlardır.

Kaynaklar

- Adams, P., & Schindeldecker, S. (2014). Unaccompanied youth: School nurses caring for adolescent minors living without a parent or guardian. *NASN School Nurse*, 29(2), 91-95. doi: 10.1177/1942602X13501202
- Alptekin, K. (2011). Sokakta çalışan çocuklar ve aileleri: Düzce örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(1), 25-48.
- Aydın, D., Çiftçi, E.K., ve Karataş, H. (2015). Sokakta çalışan çocukların depresyon durumlarının belirlenmesi. *The Journal of Pediatric Research*, 2(1), 31-6. doi:10.4274/jpr.83702
- Bilgin, B.B. (2019). Sokakta yaşayan ve/veya çalış(tırıl)an çocuklar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(64), 710-725.
- Bilgin, R. (2012). Sokakta çalışan çocukları bekleyen risk ve tehlikeler: Diyarbakır örneği. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 79-95.
- Cangür, Ş., Kara, F., İlhan, M., Özkaya, E.G., Uzun, T., Bayk, N., ... Ankaralı, H. (2013). Düzce ilinde sokakta çalışan çocukların eğitime bakış açısı ve beklentileri. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 5-14.
- Cenat, J.M., Derivois, D., Hebert, M., Amedee, L.M., & Karray, A. (2018). Multiple traumas and resilience among street children in Haiti: Psychopathology of survival. *Child Abuse&Neglect*, 79, 85-97. doi: 10.1016/j.chiabu.2018.01.024.
- Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2020). Healthy People 2020. Retrieved from(13.05.2020):<https://www.cdc.gov/dhdsp/hp2020.htm#:~:text=The%20overarching%20goals%20of%20Healthy,good%20health%20for%20all%3B%20and>
- Conk, Z., Başbakkal, Z., ve Bal Yılmaz, H. (Ed). (2018). *Pediatri hemşireliği*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Çöpoğlu, M. (2018). Türkiye'de çocuk işçiliği. *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 357-398.
- Dawson, A., & Jackson, D. (2013). The primary health care service experiences and needs of homeless youth: A narrative synthesis of current evidence. *Contemporary Nurse*, 44(1), 62-75. doi: 10.5172/conu.2013.44.1.62
- Dhawan, A., Mishra, A.K., Amkebar, A., Chatterjee, B., Agrawal, A., & Bhargava, R. (2020). Estimating the size of substance using street children in Delhi using Respondent-Driven Sampling (RDS). *Asian Journal of Psychiatry*, 48, 101890.
- Dickins, K., Buchholz, S., Ingram, D., Hamilton, R.J., Braun, L.T., Karnik, N.S., ... Earle, M. (2019). "Now that you've got that coverage": Promoting use of a regular source of primary care among homeless persons. *Journal of American Association Nurse Practitioners*, 1-10. doi: 10.1097/JXX.0000000000000319
- Embleton, L., Lee, H., Gunn, J., Ayuku, D., & Braitstein, P. (2016). Causes of child and youth homelessness in developed and developing countries: A systematic review and meta-analysis. *JAMA Pediatrics*, 170(5), 435-44. doi: 10.1001/jamapediatrics.2016.0156
- Goodman, M.L., Gibson, D.C., Baker, L., & Seidel, S.E. (2020). Family-level factor store integrate street-involved children in low- and middle-income countries: A scoping review. *Children and Youth Services Review*, 109, 104664.
- Gönültaş, M.B., ve Hilal, A. (2012). Çocuk suçluluğunda göç faktörü: Adana örneği. *Adli Tıp Dergisi*, 26(3), 156-164. doi: 10.5505/

- adlitip.2012.86158
- Gultekin, L.E., Brush, B.L., Ginier, E., Cordon, A., & Dowdell, E.B. (2019). Health risks and outcomes of homelessness in school-age children and youth: A scoping review of the literature. *The Journal of School Nursing*, 1-9. doi:10.1177/1059840519875182
- Güngör, F., ve Erdurak, Y. (2016). Çocuk hakları ve uygulama stratejileri bağlamında sokakta çalıştırılan çocuklar. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 1-35.
- Gürarlan, N.B., ve Yiğit, R. (2018). Yoksulluk ve çocuk. *Türkiye Klinikleri Pediatric Nursing-Special Topics*, 4(2), 137-41.
- Haylı, Ç.M., Sümengen, A.A., ve Ocakçı, A.F. (2019). Sokakta çalışan çocukların sağlığının korunmasında hemşirelerin rolü. *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(3), 177-181. doi:10.30934/kusbed.559700
- International Council of Nurses (ICN). (2019). Nurses: A Voice to Lead Health for All. Retrieved from (14.05.2020): <https://www.icn.ch/news/nurses-voice-lead-health-all>.
- International Labour Organization (ILO). (2017). Child Labour. Retrieved from (13.05.2020): <https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm>
- İşıkçı, Y.M., ve Karatepe, S. (2016). Türkiye'de çocuğa yönelik sosyal politika uygulamaları ve tarihsel analizi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7(1), 69-100.
- Kayiranga, G., & Mukashema, I. (2014). Psychosocial factor of being street children in Rwanda. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 140, 522-527. doi: 10.1016/j.sbspro.2014.04.464
- Kelebek, G. (2017, Nisan). Sokakta çalışan çocukların karşılaştığı tehlikeler. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Kongresinde sunulan bildiri, İstanbul.
- Kızmaz, Z., ve Bilgin, R. (2010). Sokakta çalışan/yaşayan çocuklar ve suç: Diyarbakır örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(32), 269-311.
- Kömürcü, B., ve Nergiz, N.A. (2016). Kentsel bir sorun alanı olarak sokakta çalışan- çalıştırılan çocuklar; Isparta örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 971-994.
- Mcenroe-Petitte, D. (2020). Caring for patients who are homeless. *Nursing, Wolters Kluwer Health*, 50(3), 24-30.
- Mert, K., ve Kadioğlu, H. (2014). The reasons why children work on the streets: A sample from Turkey. *Children and Youth Services Review*, 44, 171-180.
- Nath, R., Shannon, H., Georgiades, K., Sword, W., & Raina, P. (2016). The impact of drop-in centers on the health of street children in New Delhi, India: A cross-sectional study. *Child Abuse & Neglect*, 62, 122-131. doi: 10.1016/j.chiabu.2016.11.001
- Nyamathi, A., Branson, C., Kennedy, B., Salem, B., Khalilifard, F., Marfisee, M., ... Leake, B. (2012). Impact of nursing intervention on decreasing substances among homeless youth. *The American Journal on Addictions*, 21(6), 558-565. doi: 10.1111/j.1521-0391.2012.00288.x
- Olsson, J. (2016). Violence against children who have left home, lived on the street and ben domestic workers- A study of reintegrated children in Kagera Region, Tanzania. *Children and Youth Services Review*, 69, 233-240. doi:10.1016/j.chilyouth.2016.08.020
- Radmard, S., & Beltekin, N. (2014). A Research on sociality of learning and success İstanbul Street Children case. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 141, 1335 - 1338. doi: 10.1016/j.sbspro.2014.05.230
- Reza, M. (2016). Poverty, violence, and family disorganization: Three "Hydras" and their role in children's street movement in Bangladesh. *Child Abuse & Neglect*, 55, 62-72. doi: 10.1016/j.chiabu.2016.04.001
- Reza, M., & Henly, J. (2018). Health crises, social support, and care giving practices among street children in Bangladesh. *Children and Youth Services Review*, 88, 229-240. doi: 10.1016/j.chilyouth.2018.03.006
- Seidel, S., Muciimi, J., Chang, J., Gitari, S., Keiser, P., & Goodman, M. (2018). Community perceptions of home environments that lead children&youth to the street in semi-rural Kenya. *Child Abuse & Neglect*, 82, 34-44. doi:10.1016/j.chiabu.2018.05.011
- Soner, G., ve Avcı, İ.A. (2019). Savunmasız gruplar, risk yönetimi ve halk sağlığı hemşiresinin rolü. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(1), 14-22.
- Şener, S., ve Serdar, M. (2015). "Sokak çocukları" problemi ve bu probleme yönelik uygulanan politikalar (Türkiye - Hindistan örneği). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45, 104-117.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2017). Türkiye'de çocuklara yönelik koruyucu ve önleyici politikaları değerlendirme çalıştırı raporı (Yayın No. 10). Erişim adresi (16.05.2020): <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/2498/turkiye-de-cocuklara-yonelik-koruyucu-ve-onleyici-politikalari-degerlendirme-calistayi-raporu.pdf>
- The United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF). (1989). Convention on the Rights of the Child. Retrieved from (16.05.2020): <https://www.unicef.org/turkey/en/convention-rights-child>
- The United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF). (2019). Child Labour. Retrieved from (14.05.2020): <https://www.unicef.org/protection/child-labour>.
- Top, F.Ü. (2018). Sokakta yaşayan ve/veya çalışan çocuklar. *Türkiye Klinikleri Pediatric Nursing-Special Topics*, 4(2), 154-9.
- Tuncel, M., ve Senemoğlu, N. (2018). Türkiye ve Almanya'da sokak çocuklarına uygulanan eğitim programlarının karşılaştırılması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 543-568.
- Türk, E. (2019). Batman'da sokakta çalış(tır)ılan çocuklar ve karşı karşıya oldukları riskler. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1126-1159. doi:10.26466/opus.580524
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2017). İstatistiklerle Çocuk. Erişim Adresi (13.05.2020): <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27596>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2018). İstatistiklerle Çocuk. Erişim Adresi (13.05.2020): <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>
- Ulutaşdemir, N., Balsak, H., Çopur, E.Ö., ve Demiroğlu, N. (2016). Halk sağlığı hemşireliğinin bir dalı: Okul sağlığı hemşireliği. *Türkiye Klinikleri Pediatric Nursing-Special Topics*, 2(1), 121-4.
- Yu, Y., Gao, Y., & Atkinson-Sheppard, S. (2019). Pathways to delinquency for street children in China: Institutional anomie, resilience and crime. *Children and Youth Services Review*, 102, 158-168.